

Rukopisna ostavština Augusta Cesarca u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske

Od privatnih rukopisnih ostavština, odnosno zbirki koje se nalaze u Arhivu IHRPH, značajnije mjesto zauzima rukopisna ostavština Augusta Cesarca, istaknute političke i književne ličnosti u Hrvatskoj i Jugoslaviji između dva rata.

Zadatak je ovog prikaza pokušaj da se dade osnovna orijentaciona informacija o toj bogatoj i raznovrsnoj ostavštini radi pomoći zainteresiranim istraživačima u njihovom radu.

Arhiv IHRPH je od 1962. god. počeo prikupljati rukopisnu ostavštinu Augusta Cesarca otkupom ili darovanjem.

God. 1962. otkupljen je dio ostavštine od Ivke Čengić-Cesarec, autorove sestre. To su dokumenti iz ličnog dosijea Augusta Cesarca, korespondencija, rukopisi romana, pripovijedaka i članaka, zatim raznovrsna štampa i časopisi.

Od druge sestre Augusta Cesarca, Štefe Mladić-Cesarec, otkupljene su 1964. god. knjige nekih autora na njemačkom jeziku i korespondencija.

U 1965. god. od brata Augusta Cesarca, dra Rudolfa Cesarca, otkupljeni su rukopisi članaka (polemički, politički i putopisni), novela, prijevoda, zatim korespondencija, fotografije, časopisi i knjige.

Iste 1965. god. Arhiv IHRPH primio je dijelove rukopisne ostavštine i sudskih spisa, koji se odnose na Augusta Cesarca i Đuru Cvijića, od profesora dra Vice Zaninovića, a od Instituta za književnost JAZU, osim sudskih spisa, dobivene su pjesme, prijevodi i rukopis drame »Krčma široko grlo«, do sada neobjavljene, te prijepis pisama Augusta Cesarca Boženi Ditetovoj Stasnoj.

Od profesora Nevenke Ogorelec, nećakinje Augusta Cesarca, Arhiv IHRPH 1970. god. otkupio je rukopise autora u bilježnicama i notesima. To su uglavnom ekscerpti iz časopisa, novina, rukopisne ostavštine E. Kvaternika i djela stranih autora.

Velik dio rukopisne ostavštine nalazio se kod književnika Ladislava Žimbrega. Na početku 1966. god. Žimbreg je manji dio te ostavštine odvojio i prodao, a nešto poklonio Arhivu IHRPH. Ta građa sadrži rukopise romana, pripovijetki, pjesama, korespondenciju, zapis o M. Krleži i drugo.

Veći dio rukopisne ostavštine Augusta Cesarca Arhiv IHRPH otkupio je 1973. god. od Franjice Žimbreg, udovice književnika Ladislava Žimbrega. To je ujedno najbogatiji i najraznovrsniji dio rukopisne ostavštine Augusta Cesarca što ga je Arhiv IHRPH uspio prikupiti. Tu je više autorovih rukopisnih djela koja još do sada nisu objavljivana.

Nakon relativno dugog pronalaženja i prikupljanja te ostavštine može se konstatirati da je u Arhivu IHRPH koncentriran najveći i najvredniji dio te materije.

S obzirom da se ta rukopisna ostavština prikupljala posljednjih deset godina i bila vrlo nesređena, nije mogla biti detaljno obrađena već je samo uglavnom klasificirana.

Prema planu sređivanja predviđa se podjela fonda ostavštine u deset grupa, a svaka grupa u stanoviti broj podgrupa ovisno o samoj materiji. Unutar tih grupa i podgrupa građa će teći kronološkim redom.

I Personalije. Dosadašnjim pregledom i klasifikacijom materijala u prvu grupu ušli bi osobni dokumenti Augusta Cesarca.

Uz krsni list i druge manje značajne dokumente Augusta Cesarca u toj se grupi nalaze ugovori o izdavanju Cesarčevih djela i sudski spisi procesa i suđenja Augustu Cesarcu, poredani u podgrupe i složeni kronološkim redom:

1. Iz 1912. god. u povodu atentata Luke Jukića na komesara Slavka Cuvaja.
2. Spisi sa suđenja Augustu Cesarcu zbog smetanja javnog mira u povodu sahrane Alije Alijagića, 1922. god.
3. Dokumentacija državnih odvjetništava u Mariboru i Zagrebu u vezi s procesom protiv Augusta Cesarca i Radomira Vujovića zbog ilegalnog prelaska granice na putu za SSSR 1923. god.
4. Grupa sudskih spisa iz kojih se vide optužbe i tokovi procesa zbog izdavanja tjednika »Zaštita čovjeka« 1928. god. i članaka »Karakter na vešalima« (1922. god. »Borba« br. 5), »Pred jubilejom kalvarije« (»Zaštita čovjeka« 1928. god.) i članka »O velikom pokojniku« (»Radnik«, Čikago 1929. god.).

II Korespondencija. U drugoj je grupi korespondencija Augusta Cesarca, svrstana u osam podgrupa označenih velikim slovima od A do H u razdoblju od 1903. do 1941. godine.

Podgrupa A sadrži korespondenciju Augusta Cesarca za vrijeme njegovog boravka u zatvorima; iz Sudbenog stola u Zagrebu 1912. god., uglavnom poruke obitelji na papirićima istrgnutim iz novina; iz zatvora u Mitrovici 1912—1914. godine, pisma obitelji i 1923. godine pisma iz Kaznionice u Mariboru (pismo bratu Stanku i Đuri Cvijiću).

Podgrupa B sadrži korespondenciju Augusta Cesarca s obitelji u razdoblju od 1903. do 1941. godine, a C s Boženom Ditetovom od 1927. do 1931. godine i Marijom Vinski od 1932. do 1940. godine.

Podgrupe D i E sadrže korespondenciju Augusta Cesarca različitim adresantima i korespondenciju koju je August Cesarec primao.

U ostalim podgrupama, označenim slovima F, G i H, nalazi se korespondencija Marije Vinski, Vladimire Jelovšek Đuri Cvijiću i druga.

Pomoću te korespondencije istraživač može doći do vrijednih podataka o životu i radu Augusta Cesarca.

III Fotografije. Treća grupa rukopisne ostavštine sadrži fotografije Augusta Cesarca, njegove porodice, Marije Vinski i druge.

IV Rukopisi iz književne i političke djelatnosti. Radovi iz književno-političke djelatnosti Augusta Cesarca obuhvaćaju četvrtu grupu rukopisne ostavštine. U toku je rad na podjeli tog materijala u osam podgrupa, prema vrsti rukopisa, koje su također označene velikim slovima abecede.

U podgrupu A ušli bi rukopisi romana. To su do sada neobjavljeni romani »Bijeli lutalac« 1917. god. i »Krist i Juda« 1921—1924. god., zatim objavljeni »Majka božja bistrička« 1921—1924. god., »Careva kraljevina« u više verzija 1925. god., »Zlatni mladić« 1928. god. i roman »Bjegunci« 1933. god.

Podgrupa B sadržavala bi rukopise drama:

- »Kćeri Jeruzalemske«, veći fragment drame, nedatiran.
- »Gdje kompasu su mirni«, nacrt drame, nedatiran.
- »Otkriće«, objavljivano u *Plamenu* 1919. godine.
- »Krčma široko grlo« 1921. godine. Fragmenti te drame objavljeni su 1925. i 1926. godine, a izvedena je prvi put u kazalištu u Varaždinu 1947. godine i
- »San zaljubljenog blagajnika« s podnaslovom »Filmska drama čovjeka kome se uvek povraća«, 1927. godine.
- »Sin domovine«, životna drama E. Kvaternika, prikazivana u Hrvatskom narodnom kazalištu 1940. godine.

Pripovijetke i novele sačinjavale bi podgrupu C. Iz tog područja rada Augusta Cesarca sačuvano je mnogo rukopisa, što u cjelini a što u većim ili manjim fragmentima. U ostavštini su rukopisi pripovijetke »Suze neslobodnih ljudi« nastala u 1910. godini a prvi puta objavljena 1951. godine u *Republici*, br. 4—5 i novele »Iz svijeta potlačenih« iz iste godine, a štampane u *Slobodnoj riječi* u nastavcima pod inicijalima A. C. P(lemenščanski), zatim rukopisi iz 1911. godine: »Bezbožni sin«, objavljivan u *Valu*, u brojevima od 2—4. Zbog zabrane *Vala*, pripovijetka nije izdana u cijelosti; pripovijetka »Jedan čovjek«, objavljena je u *Republici* 1951. godine, u broju 4—5; a pripovijetka »Unuk Antonije« do sada nije objavljvana.

Od pripovijedaka napisanih u 1912. godini sačuvani su rukopisi: »Dvije starice«, »Hulja« i »Ključ«, objavljeni 1951. godine u časopisu *Republika*, br. 4—5; iz 1913. godine »Parip« i iz 1915. godine »Duh utrobe« do sada neobjavljene.

Iz 1925. godine u rukopisnoj su ostavštini pripovijetke »U katakombi« (veći fragment) štampana 1926. godine u zbirci novela »Za novim putem«, »Legenda o zvonu na groblju« (*Obzor*, br. 238), odlomak iz drame »Krčma široko grlo« i novela »Sudite me«, objavljena kao posebno izdanje u Zagrebu 1925. godine, a 1958. i 1959. god. prikazivana je u kazalištima u Varaždinu i Zagrebu pod naslovom »Ispovijest siromaha«.

U više verzija sačuvan je rukopis pripovijetke »Kći crne ruke« iz 1926. godine, štampan u *Savremeniku*, od broja 1—6. Iz iste godine potječu i rukopisi pripovijedaka: »Čovjek koji je prošao kroz svoj grob« (tiskana u *Književniku*, IV, br. 3) i »Atentator Mojsije«, objavljena u zbirci novela »Za novim putem«, Zagreb 1926. god.

Nadalje, od sačuvanih rukopisa pripovijedaka i novela vrijedno je spomenuti »Flora Lorezo-Orsati-Golf« 1930. godine (*Hrvatsko kolo*, god. XI), »Dorina velika čežnja« 1931. godine (*Književnik*, br. 5), »Palača bijede« 1932. godine (almanah »Periferija«, Zagreb 1933. god.), »Doživljaj i smrt mudraca Kratesa« 1932. godine (*Hrvatska revija*, Zagreb, god. V, br. 4) i »Smijeh Jude Iškarijota« 1933. godine (Izabrana djela A. C., knj. II, 1946. godine).

Sačuvani rukopisi pjesama Augusta Cesarca čine podgrupu D. Tu je niz pjesama u stihovima i prozi, objavljivanih i neobjavljivanih. Posebnu teškoću u sređivanju

te podgrupe čini velik broj nedatiranih pjesama. Sačuvani su rukopisi pjesama koje je autor napisao 1912. godine, zatim pjesme iz 1918. godine za vrijeme boravka Augusta Cesarca u Kruševcu, izdane u knjizi »Stihovi« (Zagreb, 1919. god.). Od neobjavljenih pjesama koje se nalaze u ostavštini vrijedno je spomenuti: »Na kuglani života«, »Povlačenje« i »Ljudomorni mirozov« iz 1918. godine, »Čudan januar« i »Nebo« iz 1919, te »Lutanja po šumi«, »Smrt lišća i nada naših«, »Težak s kruhom pod glavom«, »Kraj drugih« i pjesma »U parku« iz 1920. godine.

Podgrupa E sadrži rukopise članaka Augusta Cesarca. Od članaka koji su do sada identificirani u ostavštini se od neobjavljenih rukopisa nalaze: »Religija i klerikalizam« (1911—1915. god.), »Misli na granici« (1923. god.), »Motivacija našeg istupa«, »Historija u svijetlu historičara« s podnaslovom »Stav Hrvatskog naroda spram dviju buna«, »Sitna knjiga — krupna misao«; »O problemu Ivana Meštrovića«, članak napisan 1932. godine za rujanski broj »Književnika«, ali zbog zapljene nije izašao, zatim članci »Povodom pregovora za englesko-sovjetski sporazum«, »Jedna historijska promašena prilika« i »Poslije izbora u Čehoslovačkoj«.

Od objavljenih članaka u ostavštini se nalazi fragment rukopisa »Osvrt na jednu polemiku o sportu«, objavljen u *Književniku*, V/1932, br. 2, veći fragment eseja »Don Quiote iz Salamance, Miguel de Unamuno«, objavljen u »Almanahu savremenih problema« 1932. godine (odlomak toga eseja tiskan je u *Književniku*, V/1932., br. 6, pod naslovom »O Miguelu de Unamuno«, zatim rukopisi: »Odgovor g. Crnjanskome« (*Književnik*, V/1932., br. 5), »Samo još nešto o Milanu Čurčinu« (*Savremena stvarnost*, I/1933, br. 1) i »Refleksije o refleksima hitlerizma kod nas« objavljen u časopisu *Danas*, I/1934. godine, broj 2, pod naslovom »Hitlerizam kod nas«.

U rukopisnoj ostavštini sačuvana je i grupa članaka koje je August Cesarec pisao 1938. godine u Parizu pod šifrom G. K. (Gustav Korneli), a koji su izlazili u *Novoj riječi* iste godine. To su rukopisi članaka: »Djeca djeci, za bijele posteljice« (*N. r.*, br. 67), »Međunarodna nadrealistička izložba« (*N. r.*, br. 71), »O smrti Maksima Gorkog« (*N. r.*, br. 73), »Ophod pariškog puka« (*N. r.*, br. 75), »Victorio Macho« (*N. r.*, br. 78 i 79), »Kineska izložba« (*N. r.*, br. 83), »Iz područja kulture i barbarstva« (*N. r.*, br. 84) i »Tri stoljeća umjetnosti USA« (*N. r.*, br. 85).

Svoj boravak i putovanja po Španjolskoj August Cesarec opisivao je u mnogim člancima. Iz toga razdoblja sačuvan je rukopis knjige »Španjolski susreti« — knjiga susreta s ljudima i gradovima, izašla 1938. god. u Kanadi (Torontu) u izdanju »Hrvatske radničke knjižare«, zatim članci »K položaju u Španiji« i »Vencereis pero no convencereis«, objavljeni u *Našim novinama*, Zagreb, I/1939, br. 1 i 3.

Od Cesarčevih rukopisa objavljenih u *Izrazu*, I/1939. godine u brojevima 1, 2, 6 i 11 u ostavštini se nalaze »Marselja« grad kulta zlata i tome protivnih vjetrova, »Povodom posljednjih seljačkih kulturnih manifestacija« i »Ankarski pakt«. U rukopisnoj ostavštini nađeni su i veći fragmenti članaka s tematikom iz SSSR-a kao: »Sjećanja na Lenjingrad« I dio, pod naslovom »Izgled Moskve i Lenjingrada« i II dio »O kulturnom životu u njemu«, objavljeni u *Novoj riječi*, god. IV, br. 149 i 150, zatim članci »U Kabardo-Balkariji«, »Na Uralu« i »Na Volgi« tiskani u knjizi »Kod sovjetskih malih naroda« 1940. godine u Zagrebu.

Od članaka koji tretiraju problem politike Starčevića i Kvaternika u Arhivu IHRPH nalaze se rukopisi: »O hrvatsko-zapadnoj politici Kvaternika i Starčevića«, »Povodom profanacije svete uspomene«, »Šetnja po Torinu« I i II dio, »Kvaternik i Starčević samo lažna firma« i »Protiv orijentacije Starčevića i Kvaternika«, sve objavljeno u *Novoj riječi* 1939. godine u brojevima od 122 do 130. U *Novoj riječi* izišli su 1939. god. i sačuvani rukopisi članka »Bismarck i Rusija«, I i II dio (*N. r.*, br. 135—136), »Ideja Mitteleurope u prošlosti« (*N. r.*, br. 138, 140 i 146) i Vanjskopolitičke smjernice »Moje borbe« (*N. r.*, br. 147).

Osim pisanja književnih djela gotovo svih vrsta, August Cesarec bavio se i prevodilačkim radom. Taj dio ostavštine ušao bi u podgrupu označenu slovom F. Od mnogih prijevoda u ostavštini su sačuvani samo ovi rukopisi: »Rad« i »Rasap« (necjeloviti) od E. Zole, »Legenda o Tilu Ulenspiegelu i Lamu Gudzaku« od Charlesa de Costera, »Jedamput samo« pjesma Petra Bezruča, »Rameauov sinovac« — ulomak od D. Diderata, »Roman po grož« — ulomak od Bertolda Brechta, »Slučaj karpatske Ukrajine« od Marcela Vallanta i »Dijalektika i logika« od G. V. Plehanova.

Različite bilješke, refleksije, aforizmi i ekscerpti sačinjavali bi podgrupu G, a manji fragmenti Cesarčevih djela podgrupu M.

V *Rukopisi drugih pisaca zatečeni u ostavštini*. Tu su rukopisi: Vilka Ivanuše, »Osamljenost«, posvećen Augustu Cesarcu, Iljka Gorenčevića, »O umetnosti Miroslava Krlež«, sedamnaest rukopisa Dragana Bedeka iz seljačkog života, pjesma Tone Čufara, »Razbiti brod«, na slovenskom jeziku, pjesme Stjepana Čelince itd.

VI *Stampata*. Časopisi i novine, kao dvije podgrupe, sačinjavali bi šestu grupu rukopisne ostavštine Augusta Cesarca. Od časopisa sačuvani su: *Vibor*, list za nacionalističku kulturu, god. I, brojevi 1—9 osim broja 3; *Plamen*, polumjesečnik za sve kulturne probleme, god. I, brojevi 1—15; *Književna republika*, mjesečnik za sve kulturne probleme, god. I, broj 1, god. II, brojevi 1, 2, 5—12; *Socijalna misao*, god. IV, brojevi 9—12, god. V, brojevi 1—10 i god. VI, brojevi 1—6 i 10.

Od novina u fondu ostavštine vrijedno je spomenuti »Zaštitu čovjeka«, nezavisni glasnik za čovječja i građanska prava, što ih je 1928. god. pokrenuo i bio im glavni urednik August Cesarec. Sačuvani su svi brojevi osim 14 i 17 iz 1928. i broj 2 iz 1929. godine.

Grupu VII čine *knjige iz Cesarčeve biblioteke*, a grupu VIII *miscelanea*, dok bi *fotokopije i prijepisi* Cesarčevih djela bili sadržaj grupe IX i X.

Zbog toga što je rukopisna ostavština Augusta Cesarca prikupljana tek posljednjih deset godina, kako je već rečeno, i bila vrlo nesređena, pa detaljnija obrada tek predstoji, ograničeno je korištenje građe toga fonda.

Nadamo se da je ovim prikazom bar donekle postignut cilj i zainteresiranim istraživačima omogućen uvid u sadržajnu fizionomiju rukopisne ostavštine Augusta Cesarca.